

PRÍSTUPY K TRVALOUDRŽATEĽNÉMU ROZVOJU SLOVENSKEHO VIDIEKA Z POHĽADU KRAJINNEJ ARCHITEKTÚRY

GABRIEL KUCZMAN

APPROACHES TO THE SLOVAK COUNTRYSIDE SUSTAINABLE DEVELOPMENT FROM THE PERSPECTIVE OF LANDSCAPE ARCHITECTURE

ABSTRAKT

Príspevok je zameraný na prístupy k trvaloudržateľnému rozvoju slovenského vidieka z pohľadu krajinskej architektúry. Približuje pohľad na reálny stav vidieckych sídiel, s dôrazom na estetické dotvorenie verejných priestorov pomocou vegetačných prvkov. Verejné priestory vidieckych sídiel sa formujú na základe určitých socioekonomických vplyvov a nárokov. Prispôbujú sa súčasným nárokom na ich využívanie. Pod vplyvom globalizácie, s následkom približovania sa vidieckych sídiel k mestským sídlam, sa to deje u nás nie vždy pre vidiek najoptimálnejšie. Hlavne z pohľadu kultúrno-historických rozdielov. Vhodným sadovnícko-architektonickým zásahom je možné isté rozdiely tlmiť, alebo naopak podporiť a vyzdvihnúť kultúrny a historický potenciál vidieckeho priestoru. Na základe podrobných analýz z pohľadu funkčno-priestorového prepojenia, architektúry, dopravnej nadväznosti, vstupov do okolitých priestorov, verejnej mienky, pohľadových analýz, kultúrnych a historických analýz, dendrologického prieskumu sa v príspevku uvádzajú variantné riešenia návrhov verejných priestorov v obci Oponice, tak jako to predpokladá odbornosť profesie záhradnej a krajinskej architektúry.

Kľúčové slová: Vidiecke sídlo, plochy verejnej zelene, sadovnícke úpravy, vidiecka zeleň, obnova vidieka

ABSTRACT

This report is focusing on approaches to sustainable development from the perspective of Slovak rural landscape architecture. It offers insight into the real state of the countryside, with the emphasis on the aesthetic completion of public areas by vegetative features. Public areas of the countryside are formed on the basis of certain socio-economic impacts and demands. They are adapted to the current demands of their use. Under the influence of globalization, with the aim of approaching the rural areas to the urban ones, the countryside solutions are not always optimal for the countryside. This is meant especially from the point of view of the cultural and historical differences. A good landscaping and architectural solutions can help mitigate those differences, or conversely support and highlight the cultural and historical potential of the countryside. On the basis of the detailed analysis in terms of the functional and spatial planning, architecture, transport connectivity, access to surrounding areas, public opinion and its analyzes, cultural and historical analyzes, dendrologic survey, this report shows the possible solutions of the public space in Oponice, from the point of view of the landscape architecture.

Key words: Country house, public green areas, landscaping, rural greenery, rural renewal

ÚVOD

Zeleň je nielen nevyhnutnou súčasťou vidieckej zástavby, poľnohospodárskych zariadení, ale aj nepostrádateľným prvkom celej krajiny. Jej hlavnú zelenú hmotu síce tvoria lesy, ovocné sady, lúky, pasienky a polia, ale pôvab našej krajiny je nerozlučne spätý s rozptýlenou zeleňou [1]. Tvoria je porasty medzí, sprievodná zeleň poľných ciest, komunikácií, vodných tokov, plôch, skupinové porasty drevín na poľnohospodársky nevyužívaných terénoch, solitérne dreviny a skupiny stromov dokresľujúce a hlavne určujúce estetickú hodnotu krajiny, označované aj pojmom „obraz krajiny“, častokrát úžšie špecifikovaný ako obraz sídla, či už mestského alebo vidieckeho. Vidiecke priestory sú charakteristické svojou rázovitosťou. Odzrkadľujú sa v nich určité kultúrno-historickými hodnoty, ktoré sa postupne formovali až do súčasnej podoby.

V našej krajine máme zaujímavé krajinárske úpravy z minulosti, ktorých hospodársko – spoločenský význam pretrval a má svoje opodstatnenie aj dodnes. Je to napr. od 15. stor. formovaný obraz Spišskej krajiny, či špecifické krajinárske úpravy Turca. Sú príkladom možností a nutností súladu hospodárskych a estetických zreteľov pri úprave našej krajiny. Rovnako bohatú tradíciu má okrasná zeleň v našich vidieckych sídlach. Bola neodmysliteľnou súčasťou našich dedinských centier, kde často nádherné exempláre okrasných a ovocných stromov sú zachytené už len na dobových maľbách či fotografiách našich podhorských a horských dedín,

kvetinové predzáhradky, viničom prítienené dvory v dedinách južného Slovenska, či krásne stromoradia a vzrastlá zeleň ako súčasť starých majerov, cintorínov, ale aj „zelené brány“ na vstupoch do dedín. Tak bola dedina akoby stúlená do zelene, ktorá postupne cez humnú prechádzala do krajiny [3].

Poznanie nových kvalitatívnych ukazovateľov životného prostredia vidieckych sídiel a poznanie inovatívnych spôsobov ich hodnotenia prispievajú k zlepšeniu celkovej kvality vidieckych sídiel, k ochrane životného prostredia, k zachovaniu ekologickej stability a diverzity územia, k racionálnemu využívaniu prírodných a kultúrne-historických zdrojov, ktorými slovenské vidiecke sídla disponujú [4].

JADRO PRÍSPEVKU

Medzi najvýraznejšie novodobu sa prejavujúce problémy v environmentálnej oblasti možno zaradiť intenzívne negatívne tlaky investorov na záber cenných krajinných štruktúr, na záber a degradáciu prírodných zdrojov, nevhodnú lokalizáciu technických objektov vo vidieckom priestore, narušenie estetiky krajiny prostredia, zvýšenie dopravnej zaťaženia vidieckych sídiel [2]. Verejné priestory vidieckych sídiel tvoria jedny z kľúčových miest nielen pre dopravnú ale aj celospoločenskú komunikáciu verejnosti. Vytvárajú základný obraz o obci, o jej reprezentatívnosti a prvého dojmu nielen pre obyvateľov žijúcich v obci. Vytvárajú priestor pre oddych, komunikáciu a spoločenské dianie. Preto ich kvalita a usporiadanosť by mala byť preto čo najprestížnejšia.

Jednotiacim technickým merítkom pre prispôbovanie sa priestorov potrebám sa stal automobil. Dedinské námestie definitívne prestalo byť v prvom rade rozdeľovacím priestorom poľnohospodárskych činností viazaných k poľnohospodárskym usadlostiam obklopujúcim námestíčko. Verejný vidiecky priestor dnes, okrem obslužnej funkcie, realizovanej automobilom, plní tiež funkcie estetické, to znamená, že musí spĺňať predpoklady pre dobrú susedskú komunikáciu. Z hľadiska ľudských potrieb sa ukazuje, že verejným záujmom v území sú tie jeho časti, v ktorých sa stretávajú a stotožňujú všetky individuálne záujmy so záujmami pospolitosti. Bude to teda akási "kostra územia". Spoločným záujmom pospolitosti dediny je prehľadná osnova priestorov a komunikácií, umožňujúca dobrú orientáciu a súčasne zachovávajúce miestne tajomstvá [3]. Zeleň na vidieku plní množstvo dôležitých funkcií. Okrem nepostrádateľných hygienických funkcií tvorí zeleň z pohľadu architektúry základný kompozičný prvok.

Dedinské námestie je centrálny priestor dediny. Tvorí srdce dediny. Plnilo a plní celý rad funkcií spoločenských i hospodárskych. Týmto funkciám bola vždy podriadená aj tvorba vegetačných úprav, ktoré musia byť charakteristické priestorovou jednotou a kompozičnou ucelenosťou. Centrálny priestor bol často zvýraznený výsadbou mohutných neovocných stromov (napr. lúp, dubov, javorov) po obvode či v skupinách okolo dôležitých objektov (kostol, kaplnka, rybník alebo zvonička). V niektorých prípadoch bola upravovaná koruna stromov rezom. V ovocinársky priaznivých regiónoch nájdeme na námestiach kombináciu ovocných a neovocných stromov. Spravidla tu však nenájdeme krovitú etáž, čo možno vysvetliť potrebou všestrannej prevádzky. K tomuto účelu bola vhodnejšia mlatová či trávnatá plocha. V nedávnom období vznikali veľmi často na mnohých námestiach neusporiadané a cudzorodé úpravy. Podobne ako neadekvátne napodobňovanie mestských parkov, pôsobia aj tieto úpravy nesúrodne s dobovou architektúrou a celkovou funkciou priestoru. Väčšine dedín dominuje kostol. Jeho umiestneniu a architektonickému stvárneniu bola venovaná značná pozornosť [2]. Vzhľadom k tomu by mala byť zeleň podriadená. Dreviny by výškovo nemali prevyšovať, dominovať a preberať hlavnú funkciu dominanty kostola. Zelený priestor okolo kostola by mal naplňať okrem základných komunikačných prepojení do verejných priestorov aj istú väzbu z hľadiska kultúrno-historického prepojenia. Z pohľadu výberu drevinovej skladby je dôležitá väzba okolitej krajiny, v ktorej je dedina osadená. Vo verejných priestoroch častokrát pod vplyvom rýchlej urbanizácie a rozvoja dochádza k neprirodzenej a častokrát nevhodnej zmene. Z hľadiska trvalodržateľného rozvoja zelene vo verejných vidieckych sídlach je snaha o zachovanie pôvodných osvedčených druhov. Základ drevinovej skladby drevín by mali tvoriť domáce dreviny z pôvodných klimatických podmienok. V súčasnosti v mnohých prípadoch dochádza k zmenám dopravy, budovaniu nových verejných priestorov, parkovacích plôch, zmena inžinierskych sietí, pri ktorých dochádza k určitým priestorovým obmedzeniam v zmysle použitia zelene. Hlavne sa jedná o kostrové druhy drevín, hlavne stromy, ktoré vytvárajú základný kostrový prvok v sadovnícko-architektonických úpravách. V takýchto prípadoch je výber drevinovej skladby stromov priestorovo výrazne obmedzený. Dochádza k vertikálnym a k horizontálnym limitom. Stromy vo verejných vidieckych priestoroch majú výrazné opodstatnenie, s množstvom dôležitých funkcií. Tento výber sa zužuje a prispôbuje konkrétnym poľnohospodárskym možnostiam. Častokrát je nutné výber drevinovej skladby stromov obmedziť na kompaktné formy. Morfológické tvary stromov by však mali jednoznačne pripomínať prirodzenosť a jednoduchosť základných tvarov domácich druhov drevín. V súčasnosti sú vyšľachtené a propagované rôzne kompaktné tvarové formy. Ich použitie by však malo byť čo najtrievznejšie v zmysle prirodzenosti do prostredia, biodiverzity a zachovania ekologickej stability. Okrem všetkých priestorových obmedzení obmedzení na rast, pribúdajú aj ďalšie negatívne vplyvy v zmysle cestnej dopravy a jej údržby. Následky negatívneho dopadu sa prejavujú v raste drevín, vývoj

vinársku tradíciu v obci. Všetky ostatné navrhované prvky vo forme treláží, oporných konštrukcií dopĺňajú a charakterizujú túto tematiku. Výber materiálu vychádza z prirodzených materiálov v prostredí. Tvary a motívy týchto prvkov podporujú rázovitosť krajiny, v ktorej sa obec nachádza. Drevinová skladba je tvorená z pôvodných druhov a z časti ich morfológických modifikácií. Popínavý vinič tvorí základ na konštrukciách. Doplnený je sezónnymi kvitnúcimi rastlinami. Celkové architektonické prepojenie zelene tvorí prirodzenú sprievodnú líniu pozdĺž komunikačných pásov s prirodzenými prechodmi do súkromných a verejných priestorov. Zelené pásy (*Greenways*) [7] podporujú biologickú funkciu krajiny, a preto tvoria dôležitý prvok v trvalo udržateľnom rozvoji priestorovej jednotky. Všetkým návrhom predchádzali analýzy z pohľadu funkčno-priestorového prepojenia, architektúry, dopravnej nadväznosti, verejnej mienky, pohľadových analýzy, kultúrne a historické analýzy a dendrologický prieskum a ich vyhodnotením. Plány výrubov a určenie spoločenskej hodnoty drevín sú nevyhnutné k ďalšiemu realizačnému postupu prác, z pohľadu dodržania platných noriem. Základná stromová alej je navrhnutá z menších a zo stredne veľkých stromov, aby sa pohľad na hlavnú dominantu dediny – kostol pohľadovo nezakryl, ale vytváral žiadúcu zelenú hmotu v priestore. Z hľadiska druhovej skladby stromov je sortiment zameraný na podporenie autochtónnych druhov, hlavne ovocných drevín a ich modifikácií. Vybrané druhy sú z hľadiska veľkosti a kvality plodov neatraktívne pre človeka, teda nedochádza k masívnemu zberu plodov a následnému ničeniu habitusu korún. Stromy vytvárajú zaujímavý kvitnúcí efekt hlavne v jarnom období, čo prirodzeným spôsobom nadväzuje na prirodzený charakter stromov v krajine a v súkromných záhradách. Plody sú zaujímavé pre vtáctvo v letnom a jesennom období. Väčšinou dochádza ku skoršej konzumácii plodov vtáctvom, skôr ako stihnú odpadnúť. Tým nedochádza k výraznému znečisteniu trávnatých priestorov a komunikácií. Tieto plody rovnako vytvára aj zaujímavý estetický prvok na stromoch. Akcent kvitnutia v spodnom priestore zelených pásov dotvára kvetinová lúka s vybranou zmesou prírodných kvetín z okolitej krajiny nížinného typu. Cieľom návrhu bolo vytvoriť prirodzené prostredie pomocou vegetačných prvkov a prvkov drobnej architektúry. Pravidelné odborné údržbové zásahy zelene musia byť povinnou súčasťou činností v obci. V mnohých obciach sa však táto činnosť podceňuje, následkom čoho sa v neskoršom období častokrát mení kompozičný zámer autora a tým sa aj výrazne znižuje kredit estetickej kvality verejných priestorov.

Výsledky projekčnej činnosti a poznatky z výskumu sa dajú pretaviť do rozvoja environmentálnej politiky vo všetkých úrovniach a konkrétnych realizácií verejných priestorov. Postupná osveta v obciach, individuálny prístup človeka v zmysle uvedomenia si kultúrnych a prírodných špecifik vidieka, tak môže prerásť k zvýšeniu kvality života na vidieku. Realizované zmeny na vidieku prehlbujú individuálne cítenie k svojmu životnému prostrediu. Takto je možno z pohľadu záhradnej a krajinnej architektúry prispieť k zachovaniu a podpore trvaloudržateľného rozvoja vidieka.

DISKUSIA

Pri hľadaní východísk, obnovných trendov vidieka a zvýšení jeho atraktívnosti si musíme uvedomiť jeho podstatu a hodnoty, ktorými sa líši od mesta. [5]. Vidiek nesie základné charakteristické znaky určitého kultúrno-historického vývoja, ktoré sú potrebné s citom pretaviť do trvaloudržateľných prístupov obnovy vidieka. Vidiek a dedina sú zázemím biologickej a kultúrnej biodiverzity. Napriek všetkým tlakom a prílevom nových prúdov z mesta, ale aj vnútorných inovačných procesov vo vlastnom sociálno-ekonomickom organizme, dediny majú na Slovensku silný potenciál hodnôt, ktoré si zaslúžia obnovu [5]. Dôvody pre ich obnovu sú v zmysle kultúrno-historických, edukačných, znalostných, ale i utilitárnych. Prístupy obnovy hodnôt a tradícií dediny možno rozdeliť do troch kategórií: permanentné, periodické a muzeálno-expozičné [5]. Na architektonickom riešení v obci Oponice sa realizoval návrh v zmysle obnovy hodnôt, ktoré sa stávajú súčasťou každodennej a bežnej súčasti života obce. Z časti možno hovoriť aj o periodických nakoľko sa k nim viažu aj v okolí kostola duchovné a svetské udalosti. V niektorých častiach riešeného uličného ťahu sa viažu aj významné fázy poľnohospodárskych prác, ku ktorým patrí napr. vinobranie, vinné cesty, dožinky, a festivaly ľudových remesiel. Častokrát trhová reklama mení a devastuje vizuálne hodnoty krajiny [6]. Sociologické dôsledky súčasného vývoja znižujú kultúrno-historické rozdiely medzi mestom a vidiekom. Rovnako aj zeleň na vidieku sa stáva súčasťou globalizácie. Preto takémuto vývoju netreba podlahnúť, nakoľko všetky analýzy svedčia o kultúrno-historickom potenciáli vidieka (viď konkrétny príklad verejného priestoru v Oponiciach).

ZÁVER

Jednou z priorit rozvoja vidieka je zlepšenie vzhľadu obce, teda aj verejných priestranstiev za účelom zatraktívnenia prostredia pre obyvateľov a návštevníkov. Úlohou rozvoja dedín je aj prispôbovať požiadavky ekologickej stability krajiny. Vnútroň vzťah človeka k prírode je orientáciou vkusu a názoru na obnovu dediny.

Tvár dediny je toho nositeľom a dôkazom. Architektonická tvorba na vidieku si vyžaduje od autorov architektonických diel prežiť a zaujať osobité myšlienkové postoje k vzniku a realizácii svojich diel, poznať myslenie dediny [3]. Pre podporu rozvoja vidieka sa komplexne usiluje aj Európska únia, ktorá na riešenie problémov a podporu rozvoja vidieka vytvorila Európsky poľnohospodársky fond (EPFRV) [2]. Hlavnými vytýčenými cieľmi sú okrem zlepšenia stavu životného prostredia a krajiny je zvýšenie konkurencieschopnosti poľnohospodárstva, potravinárstva a lesného hospodárstva. Rovnako aj snaha o skvalitnenie života vo vidieckych oblastiach a diverzifikácia vidieckeho hospodárstva. Tieto prístupy vedú k trvaloudržateľnému rozvoju aj slovenského vidieka. Pre zachovanie prijateľného stavu kvality životného prostredia na vidieku treba rešpektovať prírodné hodnoty krajiny, neprekračovať jej únosnosť a zachovať základné princípy trvalo udržateľného rozvoja. Rámcovo sa nedá jednoznačne predpovedať budúcnosť slovenského vidieka, ale postupnými zásahmi môžeme nechať pozitívny odkaz budúcim generáciám.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- [1] Feriancová, Ľ., 2005: Obnova zelene vidieckeho sídla. Nitra: SPU, FZKI – KZKA. ISBN 80-8069-512-1, s. 91.
SAV, Životné prostredie. 46, 4. ISSN 0044-4863, 176-179 s.
- [2] Izakovičová, Z., 2012: Kvalita životného prostredia vidieckych sídiel Slovenska. Bratislava: SAV, Životné prostredie. 46, 4. ISSN 0044-4863, 176-179 s.
- [3] Kuczman, G., Feriancová, Ľ., 2013. Zásady tvorby zelene vo vidieckych sídlach. Nitra: Vydavateľstvo SPU v Nitre, ISBN 978-80-552-1122-0. 186 s.
- [4] Moyzeová, M., 2012: Trvalo udržateľný rozvoj a kvalita životného prostredia vidieckych sídiel. Bratislava: SAV, Životné prostredie. 46, 4. ISSN 0044-4863, 180-185 s.
- [5] Supuka, J., 2012: Tradície, prístupy a možnosti obnovy a rozvoja vidieka. Bratislava: SAV, Životné prostredie. 46, 4. ISSN 0044-4863, 176-179 s.
- [6] Šarafín, M., 2012: Budúcnosť vidieka v spektre architektúry – dedina verzus mesto. Bratislava: SAV, Životné prostredie. 46, 4. ISSN 0044-4863, 199-203 s.
- [7] Tóth, A., Feriancová, Ľ., 2013: Green infrastructure in the context of rural space restoration and design. Nordic Journal of Architectural Research. Norway. 2013. ISSN 1893-5281 p.187-212

PodĎakovanie:

Príspevok bol spracovaný vďaka finančnej podpore grantového projektu KEGA č. 001SPU-4/2014 Zelená infraštruktúra a mestské poľnohospodárstvo

ADRESA AUTORA

Ing. Gabriel Kuczman, PhD., Katedra záhradnej a krajinskej architektúry FZKI SPU v Nitre, e-mail: gabriel.kuczman@uniag.sk

RECENZIA TEXTOV V ZBORNÍKU

Recenzované dvomi recenzentmi, členmi vedeckej rady konferencie. Za textovú a jazykovú úpravu príspevku zodpovedajú autori.

REVIEW TEXT IN THE CONFERENCE PROCEEDINGS

Contributions published in proceedings were reviewed by two members of scientific committee of the conference. For text editing and linguistic contribution corresponding authors.